

doi:10.15421/171644

УДК 78(477-25)»18/19»

Відомості про музичну освіту киян на сторінках газети «Жизнь и искусство» (1893-1898) як джерело дослідження розвитку музичного середовища міста

О.С. МУСІЯЧЕНКО

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

Авторське резюме

У статті розглядається значення використання періодичної преси як історичного джерела на прикладі київської газети «Жизнь и искусство». Звертається увага на перспективи використання газети для дослідження музичного життя міста у кінці XIX ст. на прикладі такого важливого аспекту, як музична освіта. Охарактеризовано історичний контекст, в якому відбувався розвиток музичної освіти міста і значення, яке надавалося музичній грамотності освіченими мешканцями міста. З'ясовано, що більшість об'яв стосувалася світської музичної освіти. Проаналізовано зміст 16 випусків газети, встановлено аспекти музичної освіти, які вона висвітлювала: інформація про музичні школи, музичні училища, музичні курси, приватні уроки музики, а також про ціни на навчання, предмети викладання, викладацький склад у музичних навчальних закладах та концерти, які ініціювалися музичними школами та училищами. Охарактеризовано місце музичних навчальних закладів у музично-концертному житті Києва кінця XIX ст. Звернуто увагу на перспективи використання матеріалів газети «Жизнь и искусство» для дослідження ставлення киян до музичної освіти, музикантів-педагогів та характеру відносин у самому музично-викладацькому середовищі.

Ключові слова: музичне середовище; музична освіта; газета «Жизнь и искусство»; Київ

For information about music education Kiev to the newspaper «Life and Art» (1893-1898) as a source of musical research environment of the city

O.S. MUSIACHENKO

Borys Grinchenko Kyiv university, Kyiv, Ukraine

Abstract

The importance of using the periodical press as a historical source on the example of the Kiev newspaper «Life and Art» is researching in the article. It is paid the attention to the prospects of using the newspaper to the study of musical life of the city at the end of the XIX century on the example of such an important aspect of a musical education. It have been characterized the value of the urban environment for the development of art, for the consolidation of creative and intellectual potential of the country's population, and emphasized the role of art education in the intellectual life. It is examined the one of the most important components of the then arts education - music literacy, which included the ability to play on the musical instrument, singing, familiarity with musical theory, awareness with news of world and national musical life. It is characterized the historical context in which the development of the musical education of the city was passing. It is drawn the attention to the importance of the music literacy of educated residents of the city and the demand that arised in connection with this to musical education. It is studied that most of the advertisements in the newspaper «Life and Art» were dedicated to a secular musical education, while the advertisements about the Orthodox church music were very rare. It is analyzed the content of 16 issues of the newspaper «Life and Art» and set the aspects of musical education, which it covered: the information about musical schools, musical colleges, musical courses, private musical lessons; the prices for training and teaching subjects; the teaching staff of the musical schools, and concerts, which were initiated by musical schools and colleges. It is studied the announcements of musical institutions about the conditions of entering and training. It is analyzed the information of the advertisements about private musical lessons, the number of which in the newspaper is quite considerably. It is characterized the place of musical institutions in the musical and concert life of Kyiv at the end of the XIX century. It is paid the attention to the prospects of the use of materials of the newspaper «Life and Art» for the study the relationships of Kyivians to the musical education, the musicians and teachers, the character of the relationships of musical and teaching environment.

Keywords: musical environment; musical education; newspaper «Life and Art»; Kyiv

Сведения о музыкальном образовании киевлян на страницах газеты «Жизнь и искусство» (1893-1898) как источник исследования развития музыкальной среды города

А.С. МУСИЯЧЕНКО

Киевский университет имени Бориса Гринченко, г. Киев, Украина

Авторское резюме

В статье рассмотрено значение использования периодической печати как исторического источника на примере киевской газеты «Жизнь и искусство». Обращено внимание на перспективы использования газеты для исследования музыкальной жизни города в конце XIX в. на примере такого важного аспекта как музыкальное образование. Охарактеризован исторический контекст, в котором происходило развитие музыкального образования города и значение, которое придавалось музыкальной грамотности образованными жителями города. Выяснено, что большинство объявлений касались светского музыкального образования. Проанализировано содержание 16 выпусков газеты, установлено аспекты музыкального образования, которые она освещала: информация о музыкальных школах, музыкальных училищах, музыкальных курсах, частных уроках музыки, а также о ценах за обучение, предметах преподавания, преподавательском составе в музыкальных учебных заведениях и концертах, которые инициировались музыкальными школами и училищами. Охарактеризовано место музыкальных учебных заведений в музыкально-концертной жизни Киева конца XIX в. Обращено внимание на перспективы использования материалов газеты «Жизнь и искусство» для исследования отношения киевлян к музыкальному образованию, музыкантам-педагогам и характеру отношений в самой музыкально-преподавательской среде.

Ключевые слова: музыкальная среда; музыкальное образование; газета «Жизнь и искусство»; Киев

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена тим, що досліджуваний період - кінець XIX ст. є досить знаковим в історії та культурі України. Як один із центрів культурного життя Російської імперії, Київ консолідував інтелектуальний та творчий потенціал, створював специфічні умови та середовище для розвитку мистецтва, яке формувало різнобічно розвинених мешканців міста.

Одним із найяскравіших проявів мистецького життя в Україні традиційно була музика. Активне музичне життя Києва кінця XIX ст. це підтверджує. Проявом цього був не лише значний розвиток професійної музики, а й розширення кола її шанувальників серед жителів Києва. Це стало можливим завдяки збільшенню кількості театрів, концертних залів, музичних шкіл та приватних вчителів музики, інформація про що поширювалася за допомогою засобів масової інформації. Серед інтелігенції високий рівень музичної грамотності, гра на музичних інструментах та спів вважалися нормою, а це, в свою чергу, підживлювалося широким спектром вибору музичної освіти.

Безперечно, ці явища досить переплетені між собою і на пошквнення музичного життя Києва можна подивитися і з іншого боку: результатом підвищення попиту серед киян на музичну продукцію стає розширення мережі театрів, концертних залів, музичних шкіл тощо.

Змістовним джерелом дослідження історії музичного середовища Києва даного періоду є періодична преса, яка містить інформацію і про цікаві аспекти, пов'язані з повсякденням киян, зокрема дає уявлення про пропонувані широкому загалу можливості музичної освіти. Аналіз періодичних видань дає можливість

відтворити те інформаційне середовище, в якому жили тогочасні кияни.

Періодика Києва містить достатньо інформації, пов'язаної із музикою, музичною освітою та музичним середовищем загалом. Аналіз інформації про музичну освіту та музичне середовище міста, розміщеної у 16 випусках кийвської газети «Жизнь и искусство» за 1893-1898 роки, дає змогу оглянути певні грані музичної освіти міста.

Мета дослідження: проаналізувати зміст кийвської газети мистецького спрямування «Жизнь и искусство» за 1893-1898 роки і визначити аспекти музичної освіти Києва, які можна відтворити за допомогою цього видання.

Аналіз досліджень та публікацій. Досліджувана тема, музична освіта киян кінця XIX ст. на сторінках газети «Жизнь и искусство» знаходиться на перетині багатьох дисциплін, але найбільший обсяг інформації, суміжної із темою дослідження, припадає на історію, джерелознавство та історію педагогіки.

Вітчизняні та іноземні дослідники наголошують на важливості вивчення газет як історичного джерела. Так, у підрозділі «Періодична преса як історичне джерело» п'ятого розділу «Писемні джерела» колективної монографії «Історичне джерелознавство» Б.І.Корольов звертає увагу на те, що періодична преса є досить важливим джерелом дослідження нової та новітньої історії: «... у джерельній базі нової та новітньої історії України провідне місце займають періодичні видання, основними різновидами яких є газети і журнали. Їх специфічною рисою, як джерела, є комплексний, синтетичний характер: у них представлено багато форм інформації (документальна, поточно-хронологічна, особового характеру тощо). Періодична

преса характеризується також оперативністю подання інформації про події, безпосередністю відображення останніх, що підвищує її джерельну цінність» [24, с. 403].

У низці історичних досліджень через вивчення періодичних видань висвітлюється історія Києва кінця XIX – початку XX ст. Але основна увага цих праць спрямована на дослідження суспільно-політичного життя міста. Зокрема, праці І. В. Крупського «Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за українську державу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.» [25], Т. В. Антонченко «Періодична преса Києва як джерело вивчення суспільно-політичної історії України (1905-1914)» [1], Р. О. Загорулька «Газети Києва 1905-1914 рр. як джерело вивчення українського питання» [22].

Нарисам музичного життя Києва кінця XIX – початку XX ст. присвячено монографію українського музикознавця, доктора мистецтвознавства, професора О. С. Зінькевич «Концерт и парк на крутояре... Киев музыкальный XIX – начала XX ст.» [23]. Досліджуючи музичне життя міста, авторка часто звертається до таких газет, як «Киевлянин» та «Киевское слово» і відзначає: «Читая киевские газеты столетней давности, приходишь к мысли, что Киев был населен исключительно опероманами» [23, с. 72].

Історії музичної освіти та музичної педагогіки також присвячено ряд досліджень: «Розвиток професійної вокальної освіти в Україні (кінець XIX - початок XX ст.)» Ю. В. Грищенко [5], «Київська школа виконавства на трубі: історичні та методичні аспекти» Т. В. Посвалюк [27], «Становлення і розвиток музично-естетичного виховання в гімназіях України» Т. А. Грищенко [4], «Розвиток мистецької освіти у навчальних закладах України (др. пол. XIX – поч. XX ст.)» В. О. Смікал [28].

Ґрунтовне дослідження О.В.Михайличенка «Музично-педагогічна діяльність українських композиторів і виконавців другої половини XIX – початку XX ст.: історичні нариси» присвячене окремим діячам, пов'язаним з музичною освітою.

Однак перспективи використання газет як історичного джерела в дослідженні музичної освіти та музичного середовища Києва кінця XIX ст. ще не стали об'єктом окремих наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. Друга половина XIX ст. – якісно новий період у музичному житті Києва, яке, розвиваючись на ґрунті давніх музичних традицій, змінювалося під впливом зовнішніх факторів: урбанізації, реформ, науково-технічного прогресу, європейських тенденцій, пошквалювання комунікацій тощо. Наприкінці XIX ст. помітно зросла кількість періодичних видань [24, с.406].

У цей час у Києві видавалися й окремі мистецькі видання. Серед них досить помітною була щоденна літературна, політична та художня газета «Жизнь и искусство», яка збирала на своїх сторінках інформацію про різноманітні події мистецького життя міста. На цей же час припадає поява значної кількості музичних навчальних закладів і «професіоналізація вокальної та загальної музичної освіти» [5, с.13], а також – певне відокремлення світської музичної освіти від духовної.

Повідомлення газети «Жизнь и искусство» дозволили скласти уявлення переважно про розвиток світської музичної освіти у Києві. Зокрема, такими були об'яви про музичні освітні заклади та приватні уроки музики.

Газета коштувала порівняно недорого й була розрахована на широке коло читачів: як шанувальників мистецтва, так і просто охочих до новин. Варто зазначити, що поруч із інформацією про події мистецького життя Києва у газеті були присутні і кримінальна статистика, новини науки та політики або розважальні фейлетони.

Серед об'яв про музичну освіту найчастіше друкувалася інформація про прийом до таких навчальних закладів: Музичного училища Російського музичного товариства та Музично-драматичного училища М. К. Лесневич-Носової, музичних шкіл М. А. Тутковського та С. М. Блюменфельда, музичних курсів З. І. Худякової, музично-педагогічних курсів М. В. Борщевської.

Із об'яв можна було дізнатися про ціни за навчання, предмети викладання, адреси, іноді – про викладацький склад та умови вступу. Так, навчання у Музичному училищі Російського музичного товариства коштувало в рік: за гру на обраному інструменті чи спів соло з теорією композиції – 125 руб., по класу співу соло професора К. Еверарді з теорією композиції – 150 руб. Обмежень за ознаками статі не було, а от особи «иудейского происхождения» мали також надавати дозвіл на право проживання в Києві [6, с.1].

Не набагато дешевшим було і навчання у «свободного художника» М. К. Лесневич-Носової: річна плата становила 100 руб., але бажаючі могли слухати одну теорію композиції безкоштовно [7, с.1].

Об'яви про музичні школи також містили аналогічну інформацію: «Музыкальная школа Н. А. Тутковского. Крещатик, 56. Предметы преподавания: игра на скрипке, на фортепиано, пение, теория композиции, инструментовка и история музыки» [8, с.4], «Музыкальная школа свободного художника Н. А. Тутковского открывает оперный класс под руководством А. А. Сантагано-Горчаковой. По классу фортепиано приглашен преподаватель Н. В. Лисенко» [9, с.1]. А вартість навчання у музичній

школі М. А. Тутковського коштувало 100 руб. на рік, в класі співу – 120 руб. [10, с.1]. Музичні ж курси З. І. Худякової коштували 90 руб. на рік [11, с.1].

Зі сторінок газети стає зрозуміло, що учні музичних шкіл іноді користувалися додатковими пільгами в музичних магазинах: «В книжном и музыкальном магазине г. Лехелина, Киев, Крещатик, №20. «Grand Hotel», поступили в продажу следующие музыкальные новости для фортепиано в две руки Bachman, Blumenfeld, Erichson [...]. Гг. ученицам и ученикам музыкальных школ обычная уступка» [12, с.1]. «Ноты для фортепиано Н. А. Тутковского. Издание музыкальной фирмы Л. Идзиковского в Киеве. Учащимся скидки» [7, с.1]

Музичні школи та училища займали помітне місце і в музично-концертному житті міста: об'яви про їх заходи («учнівські вечори») друкувалися на першій сторінці часопису поряд з оголошеннями про виступи професійних виконавців у найвідоміших театрах та концертних залах Києва (Міському театрі, Купецькому зібранні, Шато-де-Флер тощо).

Про концерти Музичного училища газета сповіщала: «В четверг, 7 марта, в зале Музыкального училища 6-й ученический вечер. Начало в 8 час. веч.» (квитки можна було придбати в магазині Болеслава Корейво) [13, с.1]. Аналогічні заходи проводили і музичні школи: «В воскресенье, 10 марта, в зале Людвиковского 2-й музыкальный вечер музыкальной школы Н. А. Тутковского» (квитки – в магазині Леона Ідзиковського) [14, с.1].

Або про школу С. М. Блюменфельда: «В четверг, 14-го марта, в зале Людвиковского состоится 4-й музыкально-литературный вечер школы С. М. Блюменфельда. Начало в 8 час. вечера. Билеты у Л. Идзиковского и в школе» [15, с.1].

Крім цього, бажаючі мали змогу пройти літні музичні курси: «Музыкальное училище М.Лисневич-Носовой (Большая Житомирская №20). Летние курсы фортепианной игры. Июля – 1 сентября. Месяц – 5 р.» [16, с.1].

Поодинокі повідомлення є також про літні курси церковного співу для вчителів: «29-го июля закончились курсы церковного пения для учителей и учительниц церковно-приходских школ. 28-го и 29-го июля в зале контрактного дома происходили окончательные испытания. 30-го же июля после молебствия, совершенного преосвященным Сергием, епископом Уманским, всем слушателям и слушательницам курсов были розданы на память небольшие иконы. Аттестаты получили все слушатели курсов» [17, с.3].

Читачі «Жизни и искусства» могли дізнатися і про альтернативні можливості отримання музичної освіти, такі як приватні уроки музики. (С. Волков у праці «Институализова-

ні соціокультурні системи» зазначає, що саме приватні уроки в цей період були переважною формою музичного навчання) [3, с.29]. На сторінках газети розміщувалось досить багато таких об'яв (переважно, дрібним шрифтом, і частіше – в середині часопису, а не на першій сторінці): «Даю уроки музыки. Аккомпанирую...» [18, с.4], «Даю уроки музыки, аккомпанирую для пения и всех инструментов, играю в четыре руки. Фундуклеевская, № 21, кв. Беляевой, во дворе» [18, с.4], «Опытная учительница музыки с дипломом преподает уроки фортепианной игры по программе консерваторий» [7, с.1], «Ищу уроки французского языка и уроки музыки в интеллигентном еврейском семействе, желательно видеть до 2-х часов» [19, с.5].

Іноді об'яви дозволяють скласти уявлення і про самих викладачів та їх освіту: «Институтка средних лет ищет в семье комнату за уроки фортепиано, теории музыки или французского языка. Обсерваторный переулок, №7. Кв. Василенко» [11, с.3], «Ученица музыкального училища желает иметь урок музыки», «Окончившая институт с наградой опытная учительница музыки дает уроки по новой и легкой методике» [20, с.3], «Уроки пения дешево дает ученица г. Ряднова» [11, с.3].

Євген Карлович Ряднов (справжнє прізвище - Шульц) – оперний співак та педагог, який у 1887-1888 роках викладав у Київському музичному училищі, а після цього – в Тифлісі та Ростові-на-Дону. Євген Карлович Ряднов був учнем К. Еверарді, якого ми згадували під час характеристики Музичного училища Російського музичного товариства.

Камілло Еверарді (справжнє ім'я – Камілло Франсуа Еврар, 1825-1899) – співак та педагог, закінчив Паризьку консерваторію, співав на різних оперних сценах Європи, виховав цілу плеяду співаків, пізніше був професором у Санкт-Петербурзькій консерваторії (1870-1888), в Київському музичному училищі (1890-1897), в Московській консерваторії (з 1897 року) [2].

Варто сказати, що характеристика середовища київських музикантів та викладачів музики кінця ХІХ ст. на сторінках преси могла б стати темою окремого дослідження, адже тут згадується досить багато як широковідомих, так і маловідомих педагогів, імена яких мають зайняти чільне місце у працях з історії та культури України.

Інформація, викладена на сторінках газети «Жизнь и искусство» за 1893-1898 роки, допомагає скласти уявлення про ставлення киян до цих музикантів та характер відносин у самому музично-викладацькому середовищі.

Наприклад, у 1896 році під час хвороби С. М. Блюменфельда, власника музичної школи, Літературно-Артистичне товариство займалося збором коштів на його лікування: «В среду, 24 апреля, состоится концерт. Сбор пред-

назначається на лечение тяжелобольного Станислава Михайловича Блюменфельда» [21, с.1]

Висновки. Підсумуємо проведений аналіз відомостей про музичну освіту киян, які опублікувала київська мистецька газета «Жизнь и искусство» за 1893-1898 роки, засвідчив, що цей часопис є важливим джерелом дослідження музичного середовища та музичної освіти киян кінця XIX ст.

Особливість його як джерела полягає в тому, що на сторінках часопису сконцентровано об'яви про різні можливості музичної освіти для киян. Це дозволяє побачити досить комплексну картину, а також відтворити ту інформацію, до якої мала доступ більшість освічених мешканців Києва.

Разом з тим, часопис містить переважно

об'яви про світську музичну освіту і лише поодинокі – про навчання духовній музиці.

Повідомлення ж про музичну освіту Києва на сторінках газети дозволяють дослідити такі його аспекти, як: музичні школи, музичні училища, музичні курси, приватні уроки музики, а також – про ціни на навчання, предмети викладання, викладацький склад у музичних навчальних закладах та концерти, які ініціювалися музичними школами та училищами.

Узагальнимо, дослідження змісту повідомлень на шпальтах газети «Жизнь и искусство» за 1893-1898 роки дозволило висноувати, що музичне життя Києва у кінці XIX ст. було досить розвинутим та різноманітним, а музика займала доволі вагоме місце в житті киян.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Антонченко Т. В. Періодична преса Києва як джерело вивчення суспільно-політичної історії України (1905–1914): Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.06 [Текст] / Т. В. Антонченко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 15 с.
2. Вайнштейн Л.И. Камилло Эверарди и его взгляды на вокальное искусство. [Текст] / Л. И. Вайнштейн. – Киев, 1924. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://belcanto-2004.narod.ru/11.htm>
3. Волков С. М. Институциональные социокультурные системы: региональная специфика та динамика: [монографія] [Текст] / Сергій Волков; Ін-т культурології Нац. акад. мистецтв України. – К.: Інститут культурології НАМ України, 2010. – 248 с.
4. Грищенко Т. А. Становлення і розвиток музично-естетичного виховання в гімназіях України (XIX ст. – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 [Текст] / Т. А. Грищенко; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 1998. – 16 с.
5. Грищенко Ю. В. Розвиток професійної вокальної освіти в Україні (кінець XIX – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. [Текст] / Ю. В. Грищенко; НАПН України; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – К., 2011. – 22 с.
6. Жизнь и искусство. – Киев, 15 авг. 1895. – №224. – 4с.
7. Жизнь и искусство. – Киев, 24 авг. 1895. – №233. – 6 с.
8. Жизнь и искусство. – Киев, 24 дек. 1893. – № 14. – 4 с.
9. Жизнь и искусство. – Киев, 11 сент. 1898. – №251. – 4 с.
10. Жизнь и искусство. – Киев, 19 авг. 1895. – № 228. – 4 с.
11. Жизнь и искусство. – Киев, 29 авг. 1895. – № 239. – 4с.
12. Жизнь и искусство. – Киев, 11 февр. 1894. – № 60. – 4 с.
13. Жизнь и искусство. – Киев, 6 марта, 1896. – № 66. – 4 с.
14. Жизнь и искусство. – Киев, 7 марта 1896. – № 67. – 6 с.
15. Жизнь и искусство. – Киев, 11 марта 1896. – № 71. – 4 с.
16. Жизнь и искусство. – Киев, 23 мая 1896. – №140. – 4 с.
17. Жизнь и искусство. – Киев, 2 авг. 1898. – №211. – 6 с.
18. Жизнь и искусство. – Киев, 28 янв. 1894. – № 46. – 4 с.
19. Жизнь и искусство. – Киев, 11 окт. 1898. – № 281. – 6 с.
20. Жизнь и искусство. – Киев, 27 авг. 1895. – №236. – 6 с.
21. Жизнь и искусство. – Киев, 23 апр. 1896. – №112. – 4 с.
22. Загоруйко Р. О. Газети Києва 1905–1914 рр. як джерело вивчення українського питання: Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.06 / Р. О. [Текст] / Р. О. Загоруйко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2013. – 15 с.
23. Зінкевич О. С. Концерт и парк на крутояре... Киев музыкальный XIX – начала XX ст. Очерки. [Текст] / О.С. Зінкевич. – К.: Дух і літера, 2003. – 316 с.
24. Историчне джерелознавство: Підручник для студентів історичних спеціальностей ВНЗ / Авт.: Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, Б. І. Корольов та ін. [Текст] / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, Б. І. Корольов. – К.: Либідь, 2002. – 488 с.
25. Крупський, І. В. Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за українську державу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.). [Текст] / І. В. Крупський. Автореф. доктора іст. наук. / І. В. Крупський. – К., 1996. – 29 с.
26. Михайличенко О. В. Музично-педагогічна діяльність українських композиторів і виконавців другої половини XIX – початку XX ст.: історичні нариси [Текст] / О. В. Михайличенко. – Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. – 102 с.
27. Посвалюк Т. В. Київська школа виконавства на трубі: історичні та методичні аспекти [Текст]: автореф. дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 [Текст] / Посвалюк Валерій Терентійович; Ін-т мистецтвознав.,

фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. – К., 2001. – 21 с.

28. Смікал. В.О. Розвиток мистецької освіти у навчальних закладах України (др. пол. XIX – поч. XX ст.) [Текст] / В.О. Смікал // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: Збірник наукових праць звітної-наукової конференції викладачів університету за 2011 рік, 9-10 лютого 2012 року. Частина 2/ Укл. Г.І.Волинка, О.В.Уваркіна, О.П.Симоненко, О.П.Смелянова. – К.: Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, 2012. – С. 142-144.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2016

REFERENCES:

1. Antonchenko, T. V. Periodychna presa Kyieva yak dzherelo vyvchennya suspil'no-politychnoyi istoriyi Ukrainy (1905–1914) [Kyiv Periodical Press as the source for the study of social and political history of Ukraine (1905-1914)]. Avtoref. dys. kand. ist. nauk: 07.00.06. Kyiv, nats. un-t im. T. Shevchenka. Kyiv, 2004. 15 s. (in Ukrainian).
2. Vaynshteyn, L.Y. Kamylo Əverardy y eho vz'hlyady na vokal'noe yskusstvo. [Everardi Camillo and his views on the vocal art]. Kiev, 1924. Regime to access: <http://belcanto-2004.narod.ru/11.htm> (in Russian)
3. Volkov, S. M. Instytualizovani sotsiokul'turni systemy: rehional'na spetsyfika ta dynamika [monohrafiya] [Institutionalized socio-cultural system: regional specificity and dynamics]. In-t kul'turolohiyi Nats. akad. mystetstv Ukrainy. Kyiv, Instytut kul'turolohiyi NAM Ukrainy, 2010. 248 s. (in Ukrainian).
4. Hryshchenko, T. A. Stanovlennya i rozvytok muzychno-estetychnoho vykhovannya v himnaziyakh Ukrainy (XIX st. – pochatok XX st.) [Formation and development of musical and aesthetic education in gymnasiums of Ukraine (XIX century - beginning of the XX century)]. Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / Hryshchenko Tetyana Andriyivna; In-t pedahohiky APN Ukrainy. Kyiv, 1998. 16 s. (in Ukrainian).
5. Hryshchenko, Yu. V. Rozvytok profesiynoyi vokal'noyi osvity v Ukraini (kinets' XIX – pochatok XX st.) [Development of professional vocal education in Ukraine (at the end of XIX – at the beginning of XX century.): Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. NAPN Ukrainy; In-t ped. osvity i osvity doroslykh. Kyiv, 2011. 22 s. (in Ukrainian).
6. Zhizn' i iskusstvo [Life and Art]. Kiev, 15 avg. 1895. №224. 4s. (in Russian)
7. Zhizn' i iskusstvo [Life and Art]. Kiev, 24 avg. 1895. №233. 6 s. (in Russian)
8. Zhizn' i iskusstvo [Life and Art]. Kiev, 24 dek. 1893. № 14. 4 s. (in Russian)
9. Zhizn' i iskusstvo [Life and Art]. Kiev, 11 sent. 1898. №251. 4 s. (in Russian)
10. Zhizn' i iskusstvo [Life and Art]. Kiev, 19 avg. 1895. № 228. 4 s. (in Russian)
11. Zhizn' i iskusstvo [Life and Art]. Kiev, 29 avg. 1895. № 239. 4s. (in Russian)
12. Zhizn' i iskusstvo [Life and Art]. Kiev, 11 fevr. 1894. № 60. 4 s. (in Russian)
13. Zhizn' i iskusstvo [Life and Art]. Kiev, 6 marta, 1896. № 66. 4 s. (in Russian)
14. Zhizn' i iskusstvo [Life and Art]. Kiev, 7 marta 1896. № 67. 6 s. (in Russian)
15. Zhizn' i iskusstvo [Life and Art]. Kiev, 11 marta 1896. № 71. 4 s. (in Russian)
16. Zhizn' i iskusstvo [Life and Art]. Kiev, 23 maja 1896. №140. 4 s. (in Russian)
17. Zhizn' i iskusstvo [Life and Art]. Kiev, 2 avg. 1898. №211. 6 s. (in Russian)
18. Zhizn' i iskusstvo [Life and Art]. Kiev, 28 janv. 1894. № 46. 4 s. (in Russian)
19. Zhizn' i iskusstvo [Life and Art]. Kiev, 11 okt. 1898. № 281. 6 s. (in Russian)
20. Zhizn' i iskusstvo [Life and Art]. Kiev, 27 avg. 1895. №236. 6 s. (in Russian)
21. Zhizn' i iskusstvo [Life and Art]. Kiev, 23 apr. 1896. №112. 4 s. (in Russian)
22. Zahorul'ko, R. O. Hazety Kyieva 1905–1914 rr. yak dzherelo vyvchennya ukrayins'koho pytannya [Kyiv newspapers Kyiv in 1905-1914 as a source of study of the Ukrainian question]. Avtoref. dys. kand. ist. nauk: 07.00.06. Kyiv, nats. un-t im. T. Shevchenka. Kyiv, 2013. 15 s. (in Ukrainian).
23. Zin'kevych, O. S. Kontsert y park na krutoyare... Kyev muzykal'nyy XIX – nachala XX st. Ocherky. [Concert and park at the Krutoyarov ... Kiev musical in the XIX – at the beginning of the XX century. Essays] Kyiv, Dukh i litera, 2003. 316 s. (in Ukrainian).
24. Istorychne dzhereloznavstvo: Pidruchnyk dlya studentiv istorychnykh spetsial'noste y VNZ [The Historical Source of Studies]. Avt.: Ya. S. Kalakura, I. N. Voytsekhivs'ka, B. I. Korol'ov ta in. Kyiv, Lybid', 2002. 488 s. (in Ukrainian).
25. Krups'kyi, I. V. Presa yak dzherelo doslidzhen' natsional'no-vyzvol'nykh zmahan' za ukrayins'ku derzhavu (druha polovyna XIX – persha chvert' XX st.) [Periodical press as a source of national liberation struggle for the Ukrainian state (the second half of the XIX - the first quarter of the XX centuries)]. Avtoref. doktora ist. nauk. Kyiv, 1996. 29 s. (in Ukrainian).
26. Mykhaylychenko, O. V. Muzychno-pedahohichna diyal'nist' ukrayins'kykh kompozytoriv i vykonavtsiv druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.: istorychni narysy [Music and teaching activities of Ukrainian composers and artists of the second half of the XIX – the beginning of the XX centuries]. Kyiv, VVP «Mriya-1» TOV, 2005. 102 s. (in Ukrainian).
27. Posvalyuk, T. V. Kyiv's'ka shkola vykonavstva na trubi: istorychni ta metodychni aspekty [Kyiv School of playing on the tube: historical and methodological aspects]. Avtoref. dys... kand. mystetstvoznavstva: 17.00.03. Posvalyuk Valeriy Terentiyovych; In-t mystetstvoznav., fol'klorystyky ta etnolohiyi im. M. T. Ryl's'koho NAN Ukrainy. Kyiv, 2001. 21 s. (in Ukrainian).
28. Smikal, V.O. Rozvytok mystets'koyi osvity u navchal'nykh zakladakh Ukrainy (dr. pol. XIX – poch. XX st.) [The development of art education in schools of Ukraine (the second half of the XIX – the beginning of the

XX centuries)] Yednist' navchannya i naukovykh doslidzhen' – holovnyy pryntsyp universytetu: Zbirnyk naukovykh prats' zvitno-naukovoyi konferentsiyi vykladachiv universytetu za 2011 rik, 9-10 lyutoho 2012 roku. Chastyna 2. Ukl. H.I.Volynka, O.V.Uvarkina, O.P.Symonenko, O.P.Yemel'yanova. K.: Natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni M.P.Drahomanova, 2012. 142-144. (in Ukrainian).

Мусяченко Ольга Сергіївна – аспірант
Київський університет імені Бориса Грінченка
Адреса: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2

Musiachenko Olga S. – postgraduate
Borys Grinchenko Kyiv university
Address: 18/2, Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, 04053, Ukraine
E-mail: musolia@ukr.net

Мусяченко Ольга Сергеевна – аспирант
Киевский университет имени Бориса Гринченко
Адрес: 04053, г. Киев, ул. Бульварно-Кудрявская, 18/2